

Symboliseren in de godsdienstles

Enkele notities bij een PowerPointpresentatie van Henk Kuindersma / 2009

Inleiding

De aanpak van degenen die in het openbaar onderwijs godsdienstig vormingsonderwijs (GVO) verzorgen is (heel) verschillend. De praktijken lopen uiteen. Een ieder gaat haar / zijn eigen weg.

Illustratief zijn de volgende uitspraken:

- *Ik werk met Bijbelverhalen.*
- *Ik werk via de cyclus van het jaar: oogst, Franciscus, Kerstmis, etc.*
- *Ik werk via biografieën: Abraham, Mozes, Martinus, Mohammed, Jezus.*
- *Ik werk thematisch. Bijvoorbeeld over licht, huis, water.*
- *Ik werk via ervaringen en levensvragen. Denk maar aan: schepping, recht, vrede.*

Wat de werkwijze ook moge zijn: symbolen en metaforen komen in iedere aanpak voor. Kennelijk ontkomt geen enkele onderwijsgevende aan de ontsluiting van symbolen.

Kijk op kinderen

Kinderen kunnen al op heel jonge leeftijd (- zij het zeer elementair), symboliseren oftewel *de taal van symbolen betekenis geven*. Een voorwaarde is wel, dat het betreffende symbool deel uitmaakt van de eigen ervaringswereld, levensverhaal of biografie.

Arme Donsje, wat een verdriet.
Weet je de weg naar huis soms niet?

De ervaring leert dat een kind van drie jaar al goed aangeven, dat een traan naar 'verdriet' verwijst.

De gedachte dat kinderen pas vanaf het achtste jaar kunnen communiceren in symbooltaal wordt zowel in recent onderzoek, als door praktijkervaringen en observaties in de basisschool weerlegd. Jonge kinderen blijken over veel meer vaardigheden te beschikken dan tot nu toe door veel godsdienstpedagogen werd verondersteld. Bron: het Internationale Netwerk Kindertheologie. Zie voor meer informatie: het vijfde hoofdstuk van: *Verwonderen & Ontdekken*.

Vakdidactiek godsdienst primair onderwijs (Valstar & Kuindersma 20080. In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op Theologische gesprekken met kinderen.

Symboliseren in de godsdienstles

Enkele notities bij een PowerPointpresentatie van Henk Kuindersma / 2009

Symbolen zie je overal

Overal om ons heen zijn symbolen te zien, die op de een of andere manier verwijzen naar de wereld van godsdienst en geloven. Neem bijvoorbeeld 'het haantje op de toren'.

“De waakzame haan, die de naderende dag aankondigt, is een lichtsymbool en bij uitstek het symbool van het waakzaam uitzien naar de jongste dag en de wederkomst van Christus. Zo vinden we in de haan als weerhaan terug op torens en kerkgebouwen. In samenhang met de verloochening van Petrus is deze vogel tevens symbool van het lijden van Christus (Joh. 13: 38). Ook is de haan het symbool van de getrouwe en ijverige prediker van het evangelie, hij komt zo veelvuldig voor als attribuut van meerdere heiligen.”

Uit: Alfred C. Bronswijk, *Christelijke symbolen van A tot Z*, Zoetermeer 2006.

Pagina | 2

Symbolen in Bijbelverhalen

In de verhalen in de godsdienstles kom je voortdurend allerlei symbolen tegen. Om er een paar te noemen: de Herder, de Hand, of de Weg.

Kinderen denken niet in abstracties, maar in beelden die een verhaal vertellen

Het is daarom van groot belang om met hen de betekenissen van symbolische beelden en voorstellingen te verkennen.

Wat kun je bijvoorbeeld allemaal met je handen doen? Wat doet de vader van de verloren zoon met zijn handen op het schilderij van Rembrandt? Wat vertellen deze handen zonder stem en zonder woorden?

Ook is het heel goed mogelijk symbolen door mime en spel beleefbaar te maken. Via dergelijke vormen van interpretatie en beleving krijgen kinderen toegang tot symbolen en komen ze zelf tot betekenisgeving (zie ook de achtergrond artikelen bij deze presentatie op de GVO- website).

Een symbool als 'de weg' is goed uit te werken in een symboolthema. Door het thema van de weg bijvoorbeeld te koppelen aan een bepaald levensverhaal of biografie. Denk maar aan 'de weg' van Abraham, Jacob, Jozef, Mozes, Jezus, of Paulus. Het gaat telkens om een weg die langs hoogtepunten en dieptepunten gaat. En is God op deze weg aanwezig? En zo ja, hoe dan? En kunnen we in de verschillende wegen die personen in de Bijbel gaan, bijzondere ervaringen ontdekken die ook nog spelen in het alledaagse bestaan?

Omdat levensverhalen voor kinderen een niet te onderschatten pedagogische betekenis kunnen hebben, zijn op de site V&O vijf biografische verhalen uitgewerkt over. Albert Schweitzer, Florence Nightingale, Henri Dunant, Moeder Theresa en Pater Damiaan. Zie de rubriek Beeldbank + toelichtingen op de site *Verwonderen & Ontdekken*.

Symboliseren in de godsdienstles

Enkele notities bij een PowerPointpresentatie van Henk Kuindersma / 2009

Christophorus en het symbool van de weg

Het symbool van de weg is heel herkenbaar in biografieën van 'heiligen'. Bijvoorbeeld in het levensverhaal van Christophorus, de 'Christusdrager'.

Reprobus, een man een reuzengestalte, wilde zijn diensten alleen aanbieden aan machtigste persoon, die er bestond. Eerst trad hij in dienst bij de koning, die echter bang bleek te zijn voor de keizer. Hij trad in dienst bij de keizer, maar die was bang voor de duivel. Toen bood hij zijn diensten aan aan de duivel. De duivel was echter bang voor Christus en Reprobus besloot Christus te gaan dienen. Hij deed dit, op advies van een kluizenaar, door mensen op zijn brede rug een rivier over te dragen. Op zekere dag moest hij een klein kind de rivier over tillen. Terwijl hij daarmee bezig was werd het kind echter zwaarder en zwaarder, totdat Reprobus bijna bezweek en tot zijn schouders in het water stond. Toen openbaarde het kind zich als Christus en doopte Reprobus in de rivier. Zijn doopnaam werd Christoffel, Christusdrager. Jezus liet Christoffels staf groen uitlopen en zond hem weg om het evangelie te prediken. Ook in deze legende wordt hij uiteindelijk gemarteld en onthoofd. (Bron:Wikipedia).

Pagina | 3

Symboolverstaan: Berkhof

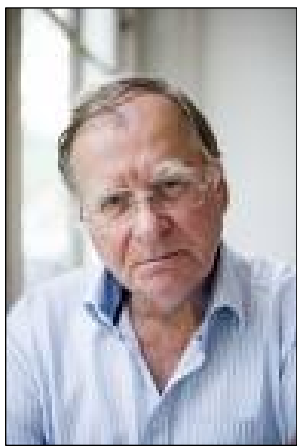
De theoloog Berkhof komt in zijn doordenking van de relatie tussen de goddelijke openbaring en de menselijke ervaring op de volgende symbolische inzichten. God openbaart zich naar zijn inzicht in de ervaring van mensen. Maar mensen beschikken nauwelijks over mogelijkheden om deze ervaring te coderen. Ze kunnen deze slechts bij benadering tot expressie brengen. De enige code die ze daarvoor beschikbaar hebben, is de code van de symbolische en metaforische taal. In deze taal spreken mensen in puur aardse beelden als herder, licht, schild, etc. over God als hun ultieme bron van zingeving en kracht (Berkhof, *Christelijk geloof*, Nijkerk 1985, blz. 69 e.v.). Kortom, de christelijke geloofstraditie vindt, als resultante van de interactie van God en mensen, haar uitdrukking in symbolische taal. Die taal is, volgens de godsdienstpedaagoog Biehl, bij uitstek narratief en poëtisch.

Het is oproepende en verwijzende taal, geloofstaal, die zich onderscheidt van de bewijzende taal van logische redentatie en exacte wetenschap.

Symboliseren in de godsdienstles

Enkele notities bij een PowerPointpresentatie van Henk Kuindersma / 2009

Symboolverstaan: Huub Oosterhuis

De theoloog en dichter Huub Oosterhuis noemt de symbolische taal 'de tweede taal'. Zowel predikanten als ouders die zich richten op het onderwerp geloofsofvoeding, blijken veel aan een tekst van Oosterhuis te hebben om te begrijpen wat met godsdienstige taal wordt bedoeld. Godsdienstige taal als tweede taal is de taal van vertellers en kunstenaars, zegt Oosterhuis. Het is taal die niet opgewassen lijkt tegen de vragen van het verstand. Als het daarom gaat, zegt hij, grijpen we naar die andere taal, de eerste taal: de taal van de objectieve informatie en de logica, de taal van één en één is twee, de taal van enen en nullen. Het is goed dat die taal er is, maar als het gaat over liefde, dood, God en medemens, hoop en verlangen dan is die taal ontoereikend. Dan heb je de tweede taal nodig. Het is de taal die je spreekt om niet helemaal te hoeven zwijgen. Het is de taal van ontroering en expressie. En als het even

gaat over mooi en lelijk, fijn en ellendig, dan stotteren wij die taal. Dan vallen redeneringen, definities en dogma's mensen uit handen en zoeken ze naar beelden en visioenen (Huub Oosterhuis, *In het voorbijgaan*, Utrecht 1968, blz. 236).

Het aspect van de tweede taal komt aan de orde in het eerste hoofdstuk van *Verwonderen & Ontdekken*. Vakdidactiek godsdienst primair onderwijs. (Valstar & Kuindersma 2008). Zie paragraaf 7: *Special: de sleutel van de tweede taal*. Blz.32 en verder.

Pagina | 4

Onderwijsvoorbereiding

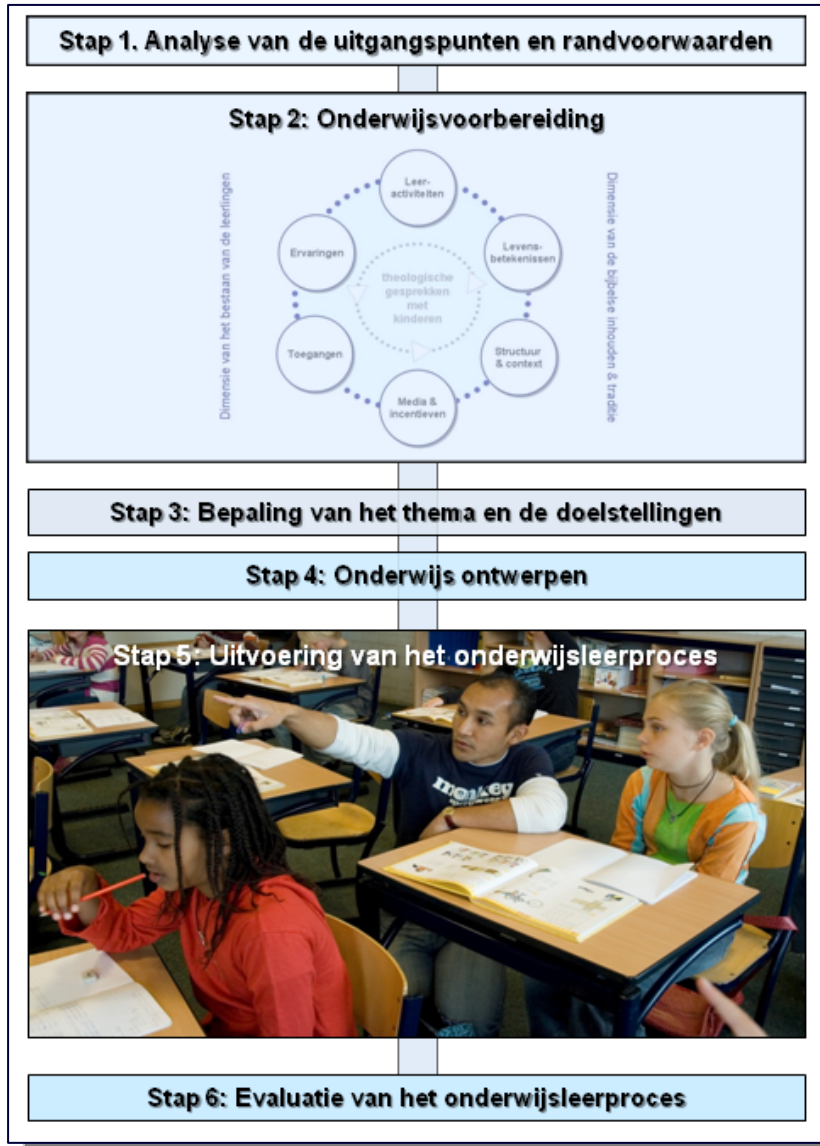
Het ontwerpen van godsdienstlessen is een creatieve uitdaging die de nodige deskundigheid vergt. In het vierde hoofdstuk van *Verwonderen & Ontdekken* (Valstar & Kuindersma 2008) is het bijgaande model Elementariseren uitgewerkt tot een meeromvattende gereedschapskist voor de voorbereiding van godsdienstonderwijs dat zowel recht doet aan de leerlingen als aan de vakinhouden. Zie blz. 111 en verder. In het model staat de

godsdienstpedagogische communicatie met kinderen centraal. Het model is gebaseerd op het gedachtegoed van de godsdienstpedagogen K.-E. Nipkow & F. Schweitzer.

Symboliseren in de godsdienstles

Enkele notities bij een PowerPointpresentatie van Henk Kuindersma / 2009

Van onderwijsvoorbereiding naar onderwijsuitvoering

Wat er bij het traject van onderwijsvoorbereiding naar onderwijsuitvoering allemaal komt kijken, is heel concreet uitgewerkt. in het achtste hoofdstuk van *Verwonderen & Ontdekken*: Verhalen als leeromgeving. Zie blz. 231 en verder.

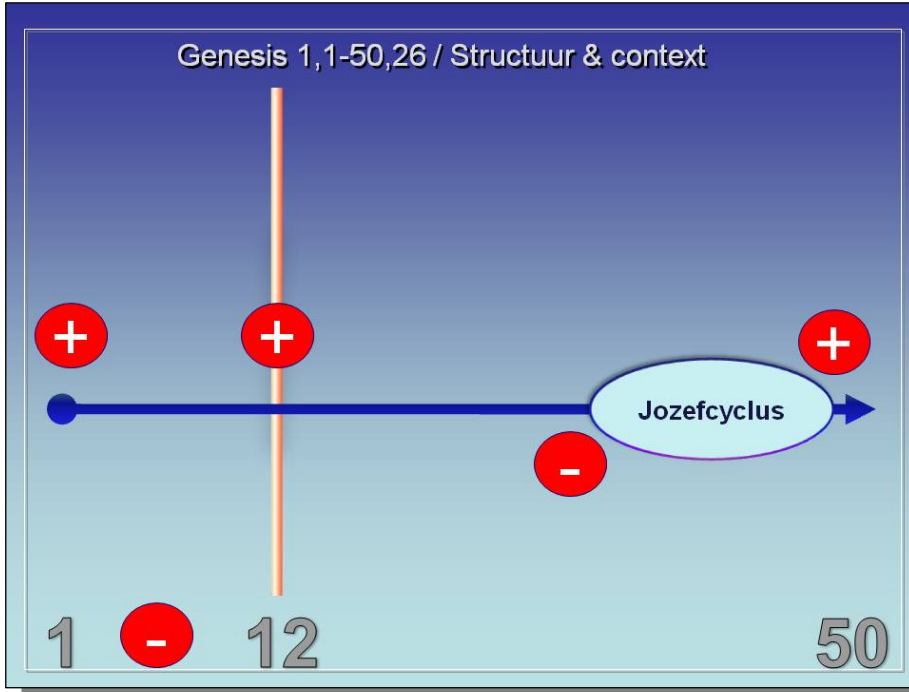
In dit hoofdstuk worden een Pabostudente en haar coach systematisch op de voet gevolgd bij de ontwikkeling van een lessenreeks over Jozef.

Dit hoofdstuk van Henk Kuindersma is opgezet als een praktijkvoorbeeld van de 'ins and outs' van de toepassing van het model Elementariseren.

Symboliseren in de godsdienstles

Enkele notities bij een PowerPointpresentatie van Henk Kuindersma / 2009

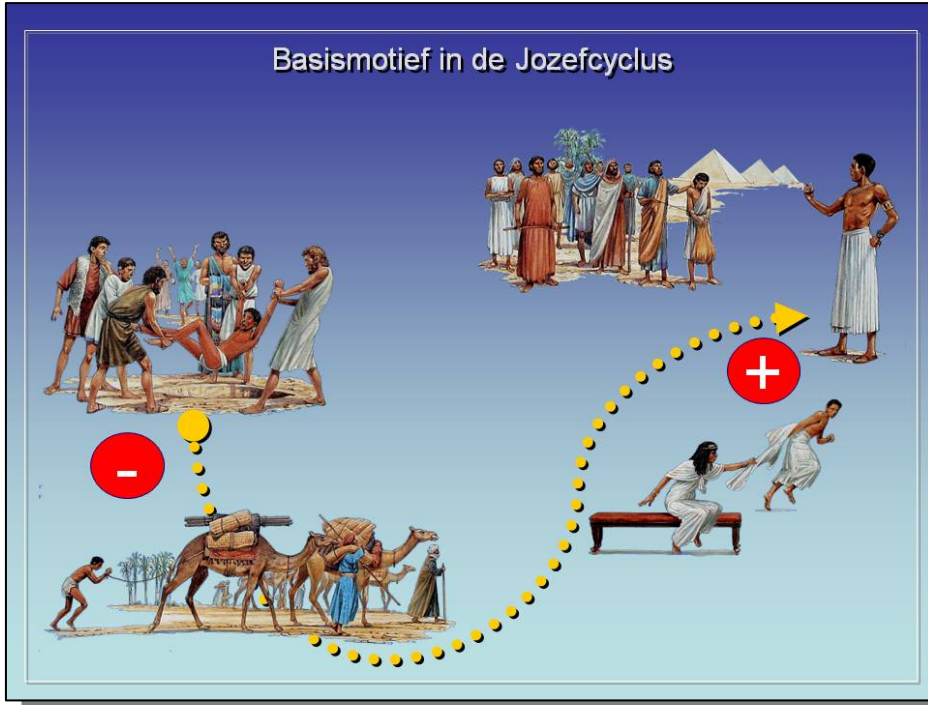
Exemplarische spotlights bij het Jozefverhaal

Om de relevantie of beter gezegd: *de levensbetekenis* van het Jozefverhaal te ontdekken is het noodzakelijk om uit te gaan van de originele Structuur & context van het boek Genesis, waarin de verhalencyclus van Jozef is opgenomen.

Pagina | 6

Vanaf het 12^e hoofdstuk in het boek Genesis speelt de opdracht om voor anderen tot een zegen te zijn.

Wie van dit motief geen kennis heeft, zal ongetwijfeld een mooi verhaal vertellen, maar waarschijnlijk geen recht doen aan de symbolische betekenis van de fascinerende levensweg van Jozef.

Symboliseren in de godsdienstles

Enkele notities bij een PowerPointpresentatie van Henk Kuindersma / 2009

Literatuur

- Alfred C. Bronswijk. (2006) *Christelijke symbolen van A tot Z*, Zoetermeer..
- KBS (2006) *God, Adonai, Allah*. Vragen over drie grote religies, 's – Hertogenbosch.
- Henk Kuindersma, *Godsdienstige communicatie met kinderen door symbooltaal* (Dissertatie) Kampen 1998.
- Henk Kuindersma & Johan Valstar. (2007). *Religious Education in the Netherlands*. A focus on educational quality. In: *Religious Education in Europe*. A. Wright, P. Schreiner, F. Kraft, (Eds.) Münster.
- Henk Kuindersma (2008). *Van kindervragen naar kindertheologie*. In: *Praktische Theologie* 35 / 1.
- L.A. Snijders (2008), *Groot Bijbels Woordenboek*, Haarlem 2008.
- Johan Valstar, (1996). *Vakontwikkeling en Bijbeldidactiek*. In: Voorwerk, *Godsdienstpedagogisch Tijdschrift*, 1996, 2.
- Johan Valstar (2007). *Elementarisering als multiperspectivisch model voor de onderwijs voorbereiding*. In: *Tijdschrift voor Lerarenopleiders* (Tijdschrift VELON) 28(3).
- Johan Valstar en Henk Kuindersma (2008). *Verwonderen en Ontdekken*. Vakdidactiek godsdienst primair onderwijs. Amersfoort.